

Avrupa Birliđi, Almanya ve Türkiye: İlişkilerde Temel Deđerler ve Dönüşen Stratejiler, Can Büyükbay, İstanbul, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016), XI+140 sayfa.

Şimdilik yirmi sekiz üyeye sahip olan AB'de yasal olarak tüm üye ülkelerin eşit oldukları kabul ediliyor olsa da bazı üyelerin Birlik içinde *primus inter pares* (eşitlerin birincisi) bir konumda oldukları yani diğer üyelerden farklı bir konuma sahip olduklarını inkâr etmek zordur. AB bütünleşme tarihine bakıldığında bütünleşmesinin günümüzdeki haline erişmesinde Almanya ve Fransa uzlaşısına dayanan liderliğin büyük bir paya sahip olduğu ve bu iki ülkenin Birliğin gündemini ve gelişim rotasını belirlemekte diğer AB üyesi ülkeleri yönlendirebildikleri görülmektedir. 1973 yılında AB üyesi haline gelen İngiltere ise bu iki ülkenin AB bütünleşmesini ileri noktalara taşıma isteklerini dizginlemeye çalışan ya da bu iki lider aktörü dengeleyen bir üye devlet olarak bu tablodaki yerini almıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse AB bütünleşmesinin gelişim sürecinde İkinci Dünya Savaşı öncesinde dünya siyasetinin başat gücü olan ve sonrasında kıta gücü haline gelen Almanya, Fransa ve İngiltere diğer üye devletlerin bir adım önünde yer alarak lider ülke rolünü oynamışlardır.

Günümüzde AB sistemi içindeki liderlik dikkate alındığında geleneksel olarak var olan ve yukarıda tanımlanan üçlü yapının belirgin bir şekilde değiştiği görülmektedir. Ekonomik sorunlar ve terör saldırılarının ardından güvenlik krizi yaşayarak iç politikadaki zafiyetlerine odaklanmayı tercih eden Fransa son yıllarda AB ile giderek daha az ilgili hale gelmiş ve 2000 sonrası dönemde Almanya ile birlikte Birlik içinde lider rolünü oynamaya daha az istekli bir aktör haline gelmiştir. 1973 yılında AB üyesi haline gelmesinin ardından üyeliğini sürekli olarak sorgulayan İngiltere ise bu rahatsız üyelik durumunu değiştirmek üzere 2016 yılında radikal bir adım atmıştır. Haziran 2016 yılında gerçekleşen referandumda İngiliz halkının çoğunluğu AB üyeliğinden ayrılma yönünde oy kullanmıştır. İngiltere ve AB arasında İngiltere'nin AB'den ayrılma koşullarını ve gelecekte taraflar arasındaki ilişkinin içeriğini belirlemek üzere 2017 yılında başlayan müzakereler halen devam etmektedir. Bu gelişmeler gösteriyor ki AB içinde geleneksel olarak lider rolünü oynayan ülkelere birisi kendi içine çekilmeyi tercih ederken diğeri tamamen bu liderlikten vazgeçme tercihinde bulunmuştur. Dolayısıyla mevcut durumda Almanya AB içindeki liderlik rolünü tek başına yerine getirmek zorundadır. Zira mevcut üyeler dikkate alındığında Almanya bu rolü yerine getirebilecek tek AB üyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya'nın Birlik içinde son zamanlarda daha belirgin bir hal alan lider rolü işte bu koşullar neticesinde ortaya çıkan zorunlu bir liderliktir. Almanya'nın Birlik içindeki liderlik rolü Avro krizinden sonra tartışmasız olarak kabul edilen bir gerçeklik halini almıştır. İlk etapta liderlik rolünü yerine getirmek konusunda pek

de istekli bir tutum içinde olmayan Almanya, Birliğin yara almadan yoluna devam etmesini sağlamak adına zaman içinde zorunlu liderliğini daha fazla içselleştirmiştir.

Almanya'nın AB içindeki zorunlu liderlik konumunu ve bu ülkenin AB-Türkiye ilişkilerindeki tartışmasız etkisini dikkate alarak Can Büyükbay tarafından kaleme alınan bu kitap üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkiye-Almanya ilişkileri farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel boyutuna da değinilen bu bölümde AB faktörünün ikili ilişkilere etkisine de yer verilmektedir. İkinci bölümde AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde gelişen dış ve güvenlik politikası ve Almanya'nın AB dış ve güvenlik politikasındaki liderlik rolü ülkenin temel dış politika yönelimleri hesaba katılarak açıklanmaktadır. Kitabın üçüncü bölümünde ise Almanya, Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler yazar tarafından bu üç aktör arasındaki ilişkileri en fazla etkileme kapasitesine sahip olduğuna inanılan güncel meseleler temelinde ele alınmaktadır.

Türkiye-Almanya ilişkileri köklü bir geçmiş üzerine inşa edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler ülkelerin gündeminde yer alan içsel gelişmeler kadar uluslararası sistemde meydana gelen dinamiklerden de etkilenmiştir. Taraflar arasındaki ilişkilerin en derin boyutunu ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Almanya Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük paya sahip ülkedir. Bu nedenle de kimi zaman yaşanan siyasi krizlere rağmen ticari ilişkiler çoğunlukla bundan zarar görmeden devam ettirilebilmiştir. Almanya'da yaşamakta olan yaklaşık üç milyon Türk de mevcut durumda iki ülke arasındaki ilişkileri derinden etkileyen temel konulardan biridir. Almanya-Türkiye ilişkilerinin ele alındığı kitabın ilk bölümünde ilişkilerin geçmişine kısaca değinilerek daha çok 2016 yılında iki ülke arasında krize neden olan gelişmeler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Alman komedyen Jan Böhmermann'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında okuduğu alaycı şiir ve Alman Parlamentosunda kabul edilen sözde Ermeni soykırımı kararı ele alınmıştır. Bu iki olayın yanı sıra Türkiye'nin, Almanya ve AB ile işbirliğinden beklediklerini elde edememesinden ve Almanya'nın; Türkiye'nin insan hakları karnesinden, Güneydoğu'da terörle mücadelesinden ve Alman gazetecilere yönelik tutumundan duyduğu rahatsızlıklardan dolayı da iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilimlerin yaşandığına işaret edilmiştir. Bu bölümde temel olarak vurgulanmak istenen ise Almanya-Türkiye arasındaki ilişkilerin her zaman AB-Türkiye ilişkilerini etkileme potansiyeli taşıdığı ve aynı zamanda bunun tam tersinin de özellikle Almanya'nın AB içinde artan liderlik konumu neticesinde söz konusu hale gelmiş olduğudur.

İkinci bölümde AB'nin dış politika alanındaki güçsüzlüğünün Almanya tarafından telafi edilmek zorunda kalındığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Alman dış politikasının İkinci Dünya Savaşı sonrasında inşa edilen temel felsefesinin anlaşılmasının Birliğin günümüzdeki dış politikasının anlaşılması açısından önemli olduğuna işaret edilmektedir. Sorunların çözümünde askeri gücün

kullanılmasından kaçınan anti-militarizm ve sorunların uluslararası hukuk ilkeleri temelinde uluslararası örgütlerin çatısı altında çözülmesi gerektiğini savunan çok ulusluluk ilkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Alman dış politikasını şekillendiren temel ilkeler olarak kitapta tanımlanmıştır. Bu iki ilkedен hareketle Almanya'nın Avrupa'yı odak noktası olarak kabul eden bir dış politika izleyerek hedeflerine AB çatısı altında erişmeye çalıştığına işaret edilmiştir. AB'nin temelde birtakım normları inşa etmeyi ve bunları yaymayı hedefleyen; uluslararası krizler karşısında ekonomik araçların ceza ya da ödül olarak kullanılmasına dayanan ve askerî araçların kullanılmasını son raddede imkânlı gören yumuşak güç ya da sivil aktör tutumu da yazar tarafından Alman dış politikasına yön veren bu iki ilke ile büyük ölçüde uyumlu bulunmuştur. Yani yazara göre AB'nin mevcut dış ve güvenlik politikası tutumu Almanya'nın bu konudaki liderlik konumunu doğrular niteliktedir ve Almanya'nın kendi dış politika deneyiminin bir sonucudur. Almanya'nın son dönemde yaşanan ve Birliğin gündemini işgal eden Libya ve Rusya krizleri karşısındaki tutumu da kitapta örnek olaylar olarak kapsamaktadır. Kitapta aynı zamanda Almanya'nın dış ve güvenlik politikasındaki liderlik yaklaşımının İtalya gibi bazı AB üyesi ülkelerce eleştirilmekte olduğu, ancak henüz Alman yaklaşımının yerini almaya aday herhangi bir alternatif yaklaşımın üretilememiş olduğu ve bu nedenle de Almanya'nın gelecek dönemde de AB dış politikasının şekillenmesinde en etkili aktör olarak kalmaya devam edeceği varsayımında bulunmaktadır.

AB-Almanya-Türkiye üçlüsü arasındaki ilişkilerin yazar tarafından öncelikli görülen güncel meseleler temelinde ele alındığı üçüncü bölümde ilk olarak ilişkilere son dönemde damgasını vuran Suriye Krizi ve bu kriz sonrasında ortaya çıkan göç ve mülteci krizleri konusuna değinilmiştir. Unutulmamalıdır ki AB üyesi ülkelere yönelik düzensiz göçte mülteciler tarafından Türkiye'nin sıklıkla transit ülke olarak kullanılması AB üyesi ülkelerin bu konuda Türkiye ile işbirliği halinde olmasını zorunlu hale getirmiştir. Türkiye ile bu konuda yapılan işbirliğine ilişkin koşulların müzakere edilmesinde Almanya kilit bir rol oynamıştır. Çoğu zamanda bu konudaki görüşmeler Türkiye ve Almanya arasında gerçekleşmiştir. Bir yandan Türkiye'yi bu işbirliğini kabul ettirmeye çalışan Almanya, diğer yandan da diğer AB üyesi ülkeleri Türkiye ile bu konuda işbirliği yapmanın ne kadar önemli olduğuna ve bu işbirliği için Türkiye'ye bir takım ödünlerde bulunmaya ikna etmek durumunda kalmıştır. Kitapta Almanya'nın bu konudaki liderlik rolünün arkasında son dönemde güvenlik ve istikrarı öncelikli gören bir tutum içinde olmasının yer aldığı çıkarımında bulunulmuştur. Bu bölümde ele alınan ve üç aktör arasındaki ilişkileri etkileme kapasitesine sahip olduğu düşünülen diğer bir güncel gelişme ise İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılmaya karar vermesi ve bu doğrultuda AB ile yürüttüğü müzakerelerdir. Kitapta İngiltere'nin AB üyeliğinden çıkışı, yazar tarafından AB ile Türkiye dolayısıyla Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geleceğini etkileme kapasitesine sahip en önemli konulardan biri olarak sunulmuştur. Zira yazar çıkış müzakereleri sonucunda oluşan tablonun taraflar arasındaki ilişkileri derinden etkileme kapasitesinde olduğuna inanmaktadır.

2005 yılında AB ile katılım müzakerelerine başlamasının ardından AB üyelik hedefini gerçekleştirme hayaline sıkı sıkı bağlanmayı başaramayan Türkiye, AB tarafından gelen olumsuz sinyallerle AB üyeliğine hazır hale gelmek üzere reform yapma isteğini neredeyse tamamen kaybetmiştir. Türkiye'nin 2004'te AB üyesi haline gelen Güney Kıbrıs'a 1963 Ankara Antlaşması ile Türkiye ile AB arasında gelişen ortaklık ilişkisinin hükümlerini özellikle de AB ile arasındaki gümrük birliğinin koşullarını uygulamaktan kaçınması, 2006 yılında bu sorun çözülmeden AB ile devam eden katılım müzakerelerinin üyelik hedefi ile tamamlanmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Taraflar arasındaki ilişkide 2006 yılında ortaya çıkan bu yeni denge, sonrasında ilişkinin kalıcı bir boyutu haline gelmiş ve Türkiye'nin üyelik hedefine ulaşmasının önündeki en büyük engel olarak anılmaya başlanmıştır.

İlişkilere hâkim olan bu genel ve alışlagelmiş kriz ortamına ek olarak 2016 yılında Türkiye'de gerçekleşen başarısız darbe girişimi ilişkilerdeki kriz dozunda belirgin bir artışı beraberinde getirmiştir. AB tarafının darbe girişimi karşısındaki tutumu karşısında hayal kırıklığı yaşayan Türkiye'nin, AB ile arasında kapanması oldukça zor derin bir uçurum belirmiştir. AB genel olarak darbe girişiminden sorumlu olanları cezalandırmak üzere yürütülen çabalarda Türkiye'nin insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi sınırları dâhilinde hareket etmesi gerektiğini sıklıkla hatırlatmıştır. Türkiye'deki iktidar ve bazı kesimlere göre ise darbe girişimini yeterince kınamayan AB, demokratik iktidarı desteklemek yerine darbeleri koruma çabası içinde olmuştur. Darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin en fazla problem yaşadığı ülkelerin başında ise AB'nin lider ülkesi konumundaki Almanya gelmektedir. Türkiye'den kaçarak Almanya'ya sığınan ve darbe girişimiyle ilişkili olduğu iddia edilen Türk vatandaşlarının Türkiye'nin taleplerine rağmen iade edilmemesi ve Türkiye'de bulunan bazı Alman vatandaşlarının, özellikle gazeteci ve insan hakları savunucularının, darbe girişimiyle bağlantılı görülerek Türk makamlarınca gözaltına alınması ya da tutuklanması gibi gelişmeler Almanya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin bu dönemde gerilmesine neden olmuştur. 2016 yılının Aralık ayında basılan kitapta, Türkiye-AB-Almanya üçlüsü arasında darbe girişimi sonrasında ortaya çıkan yeni dengelere değinilmemesi kitabın en büyük eksikliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemde bu üç aktör arasındaki ilişkileri en fazla etkileyen bu gelişme, kitapta yer alan analizlerin bazılarının anlamsız hale gelmesine neden olmuştur. Bu yüzden kitabın ikinci baskısının yapılması halinde Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen başarısız darbe girişiminin taraflar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkardığı yeni dinamikler dikkate alınarak kitabın yeniden gözden geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle Türkiye-AB-Almanya üçlüsü arasındaki ilişkilerin güncel meseleler dâhilinde ele alındığı kitabın üçüncü bölümünün 16 Temmuz darbe girişimi farkındalığıyla yeniden gözden geçirilmesi öncelikli olarak gereklidir.

2000 sonrası dönemde özellikle Avro Krizi gibi AB'nin son dönemde uğraşmak zorunda kaldığı birçok krizde başrolde yer alarak AB içinde lider

konuma yükselen Almanya'yı merkeze alarak Türkiye-AB ilişkilerini analiz eden bu kitap, Türkiye-AB ilişkilerine hâlihazırda hâkim olan dinamikleri anlamak için oldukça kullanışlı bir çerçeve sunmaktadır. Zira tarihsel süreçte Türkiye-AB ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynayan Almanya, bundan sonraki süreçlerde de hem AB'nin hem de AB üyesi ülkelerin Türkiye'ye dair tutumlarında belirleyici olmaya devam edecektir. Kolay okunan ve hacim olarak da küçük olan bu kitap konuya ilgi duyan herkes için faydalı bir kaynak niteliğindedir. Kitap aynı zamanda ele alınan konu hakkında ileri bilgiye sahip kişileri de alandaki akademik bilgi birikimine ilave katkılar yapmaya motive edecek potansiyelindedir.

Seven Erdoğan

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
seven.erdogan@erdogan.edu.tr.